

FINANSINIŲ ATASKAITŲ KLASTOJIMAS – RINKOS EKONOMIKOS IR GLOBALIZACIJOS PROCESŲ PALYDOVAS

Vaclovas Lakis

Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto
Apskaitos ir audito katedros
profesorius habilituotas daktaras
Saulėtekio al. 9, II rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (370 5) 236 61 53
El. paštas: vaclovas.lakis@ef.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjamos finansinių ataskaitų klastojimo ir apgaulės sąvokos, klastojimo tikslai ir aplinkybės, kurios gali išprovokuoti finansinių ataskaitų klastojimą. Analizuojama informacija apie finansinių ataskaitų klastojimą Lietuvoje ir kitose šalyse, sisteminami klastojimo motyvai, priemonės ir požymiai. Nagrinėjami galimi finansinių ataskaitų klastojimo padariniai ir taikomos priemonės, kovojant su šiuo reiškinio, jų veiksmingumas.

Pagrindiniai žodžiai: finansinės ataskaitos, klastojimas, apgaulė, klastojimo tikslas, klastojimo priemonės, klastojimo motyvai.

Rinkos ekonomikos sąlygomis įmonės finansinės ataskaitos yra pagrindinis informacijos šaltinis apie jos turta, kapitalą, išiskolinimus, pelną, pinigų srautus. Remdamiesi finansinių ataskaitų duomenimis išorės vartotojai priima įvairius sprendimus dėl akcijų įsigijimo, kreditų suteikimo, partnerystės ir panašiai.

Finansinės apskaitos tvarkymą ir finansinių ataskaitų rengimo tvarką griežtai reglamentuoja šalių įstatymai, standartai, tarptautiniai apskaitos standartai, tarptautiniai finansinės atskaitomybės standartai. Europos Sąjungoje finansinių ataskaitų rengimą ir jų konsolidavimą reglamentuoja direktyvos ir kiti norminiai aktai, kurių

reikalavimai įtraukti į kiekvienos šalies narės įstatymus.

Finansinė apskaita tvarkoma ir finansinė atskaitomybė rengiama vadovaujantis nustatytais principais ir taisyklėmis. Laikantis šių principų ir taisyklių finansinėse atskaitose teisingai pavaizduojamas įmonės turtas, nuosavas kapitalas, išsipareigojimai, pajamos ir sąnaudos. Tačiau principai ir taisyklės nurodo bendras nuostatas, kurios konkrečiomis aplinkybėmis gali būti skirtingai interpretuojamos. Kartais patys standartai leidžia pasirinkti vienokį ar kitokį variantą iš kelių galimų.

Pasinaudojant šia galimybe dažnai pasirenkamas netinkamas variantas ir finan-

sinėse ataskaitose iškraipoma tikroji padėtis. O kartais paprasčiausia nesilaikoma šių principų ir taisyklių. Tada apgaulingai tvarkoma apskaita ir klastojamos finansinės ataskaitos.

Pasaulyje finansinių ataskaitų klastojimas nėra labai retas reiškinys. Klaidų ir apgaulių daroma visose pasaulio šalyse, jos paplitusios visose veiklos srityse, visais valdymo lygiais (Mackevičius, J., Bartaška, R., 2003).

Lietuvoje pastaraisiais metais taip pat daugėja tokių atvejų. Tinkamiausia kovos su šiuo reiškiniumi priemonė yra žinoti jo priežastis ir požymius. Tuo remiantis galima sukurti ankstyvosios prevencijos mechanizmą, kuriuo galėtų naudotis auditoriai ir kiti finansinės informacijos vartotojai.

Tai gali turėti nemažą reikšmę siekiant atskleisti šį reiškinį dar latentinėje stadijoje ir jį suvaldyti, kartu apsaugoti ne tik pavienius investuotojus nuo praradimų, bet ir šalies ekonomiką nuo galimų sukrėtimų.

Nesustabdžius šio reiškinio, rinkos dalyviai kaip pagrindiniai finansinių ataskaitų vartotojai gali nustoti laikyti jas patikimomis. O tai būtų didelė žala rinkos ekonomikai.

Tyrimo tikslas – remiantis Lietuvos ir kitų šalių patirtimi ištirti finansinių ataskaitų klastojimo tikslus, priemones bei rizikos veiksnius ir aplinkybes, kurioms esant tai gali įvykti.

Tyrimo objektas – teismo ekonominės ekspertizės, atliktos Lietuvoje 2005–2007 metais tiriant baudžiamąsias nusikaltimų, susijusių su ekonomika ir finansais bylas, informacija apie finansinių ataskaitų klastojimą kitose šalyse, tarptautiniai apskai-

tos ir finansinės atskaitomybės standartai, Europos Sąjungos direktyvos, Lietuvos įstatymai ir kiti norminiai aktai.

Tyrimo metodai – teismo ekonominių ekspertizių, įstatymų, direktyvų, standartų loginė analizė, palyginimas ir kritinis vertinimas.

Bendra finansinių ataskaitų klastojimo apžvalga

Finansinių ataskaitų klastojimas – tai sąmoningai daromos manipuliacijos, kurių tikslas yra iškraipyti ūkinės tikrovės vaizdą taip, kaip to siekia tai darantys asmenys. Manipuliuojama taikant netinkamus įvertinimus, praleidžiant įvykius, netinkamai pavaizduojant finansinėse ataskaitose esamą padėtį.

Literatūroje ir norminiuose aktuose finansinių ataskaitų klastojimo ir apgaulės sąvokos vartojamos kaip sinonimai. Nors skirtinguose šaltiniuose finansinių ataskaitų klastojimas apibūdinamas nevienodai, aiškinimo esmė nesiskiria. Svarbiausias kriterijus, pagal kurį apgaulę galima atskirti nuo klaidos, yra tas, kad finansinės ataskaitos klastojamos sąmoningai. Pavyzdžiui, 240-ame tarptautiniame audito standarte nurodyta, kad apgaulė sudarytoje finansinėje atskaitomybėje informacija būna tyčia iškraipoma, praleidžiamos arba neatskleidžiamos sumos, siekiant apgauti finansinės atskaitomybės vartotojus (Buhalterių profesionalų etikos kodeksas. Tarptautiniai audito standartai, 2005).

Panašiai apgaulės ir klastojimo sampratą išaiškino ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodydamas, kad apgaulingas buhalterinės apskaitos tvarkymas – tai jos tvarkymas sąmoningai pažeidžiant teisės

aktų, reglamentuojančių buhalterinės apskaitos tvarkymą, reikalavimus (Aukščiausiojo Teismo Senato...).

Manipulavimo būdų beveik neįmanoma susisteminti, nes jie pritaikomi prie konkrečių aplinkybių. Pavyzdžiui, JAV firma „World Com“ dalį gamybos išlaidų apskaitoje ir finansinėje atskaitomybėje pavaizdavo kaip investicijas. Kita JAV firma, pardavinėjanti programinę įrangą, išrašinėjo sąskaitas nesamiems pirkėjams. Faktiškai programinė įranga nebuvo parduodama ir tariami pirkėjai nemokėjo. Taip pardavimai buvo padidinti iki 25 procentų realizacijos sumos.

Lenkijoje kartografinės leidykla sudarydavo su pirkėjais po dvi sutartis. Pagal pirmą sutartį pirkėjams buvo parduodama produkcija, o pagal antrą sutartį leidykla išpareigojo po kurio laiko išpirti šią produkciją. Šitai buvo padidinti pardavimai net 40 procentų. Be to, įmonė dalį išlaidų apskaitė kaip nematerialiojo turto įsigijimą ir finansinėje atskaitomybėje pavaizdavo 200 000 zlotų pelną. Paaiškėjus manipuliacijoms ir perskaičiavus rezultata, nustatyta 6,7 mln. zlotų nuostolis.

Kita firma gegužės mėnesį nupirko daug akcijų po 77,5 zloto už vieną akciją. Vienos akcijos nominali vertė buvo 10 zlotų. Po keturių mėnesių ši firma pardavė įsigytas akcijas po 15 zlotų, patyrė 5 mln. zlotų nuostolį. Mokesčių inspekcija užprotestavo šį sandėrį. Tada firma pateikė nepriklausomų auditorių išvadą, kad parduotų akcijų vertė buvo nuo 14 iki 18 zlotų už vieną. Mokesčių inspekcijos iniciatyva šios akcijos buvo įvertintos antrą kartą. Turto vertinimo ekspertai nustatė, kad tikroji vienos

akcijos kaina svyravo nuo 70 iki 109 zlotų priklausomai nuo įkainojimo būdo. Šitai buvo slepiamas apmokestinamasis pelnas, o galbūt ir kai kas daugiau.

Lietuvoje pasitaiko, kai uždarosios akcinės bendrovės nevykdo jokios veiklos, apgaulingai tvarko apskaitą, klastoja sąskaitas faktūras ir neteisėtai susigrąžina pridėtinės vertės mokesčių (Beveik milijoną pasisavinę vilniečiai ...).

Kai kurie autoriai teigia, kad finansinės atskaitos dažniausiai klastojamos didelėse bendrovėse, kurių akcijomis prekiaujama biržoje (Wąsowski W., 2005, p. 15). Mūsų atliktas tyrimas rodo, kad Lietuvoje finansinės atskaitos dažniausiai klastojamos vidutinio dydžio įmonėse. Toks nesutapimas gali būti dėl duomenų apie finansinių ataskaitų klastojimą ir jo padarinius rinkimo būdo. Finansinių ataskaitų klastojimo didelėse įmonėse padariniai yra labai skausmingi visam regionui, kuriame veikia ši įmonė, o tos pačios veiklos padariniai vidutinėse įmonėse yra lokalūs ir dažniausiai lieka nepastebėti.

Ištyrus 48 baudžiamąsias bylas, kuriose Lietuvoje 2005–2007 metais buvo atliktos teismo ekonominės ekspertizės, nustatyta, kad apgaulingo apskaitos tvarkymo ir finansinių ataskaitų klastojimo atvejų taip pat nemažai. Tyrimo rezultatai pateikiami lentelėje.

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad iš 48 baudžiamųjų bylų 25 baudžiamosios bylos (8 – apskaitos tvarkymo, 10 – apgaulingo apskaitos tvarkymo ir mokesčių nemokėjimo, 7 – pelno dydžio nustatymo) arba 52 procentai visų atvejų buvo vienaip ar kitaip susiję su finansinių ataskaitų klastojimu.

Lentelė. Lietuvos teismo ekspertizės centro ekspertų ekonomistų 2005–2007 m. spęsti klausimai baudžiamosiose bylose

Klausimai, kuriuos sprendė teismo ekspertai ekonomistai	Bylų skaičius
1. Tyčinio bankroto	1
2. Apskaitos tvarkymo	8
3. Apgaulingo apskaitos ir mokesčių nemokėjimo	10
4. Pelno dydžio nustatymo	7
5. Įmonės mokumo	4
6. Ūkinių operacijų pagrįstumo	4
7. Pinigų arba medžiagų trūkumo	6
8. Pinigų išmokėjimo pagrįstumo	7
9. Paskolos gražinimo	1
Iš viso	48

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 205, 222, 223 straipsniuose numatyta baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamą buhalterinės apskaitos tvarkymą, apgaulingą pranešimą apie juridinio asmens veiklą (Baudžiamasis kodeksas. Aktualiai redakcija). Tai gali būti apgaulingas buhalterinės apskaitos tvarkymas, buhalterinės apskaitos dokumentų paslėpimas, sugadinimas, neišsaugojimas.

Finansinių ataskaitų klastojimo priežastys

Rinkoje finansuojamos tos įmonės, kurios pasiekia gerų rezultatų. Investuotojai nenori sutikti su tuo, kad akcijų vertė mažėja dėl konjunkčūros pokyčių. Bet kokia informacija apie net nedidelę įmonės nesėkmę gali turėti katastrofiškų padarinių. Optimistinis informacijos pateikimas yra viena iš konkurencinės kovos priemonių. Dėl šių ir kitų priežasčių vadovaujantys darbuotojai (ypač aukščiausio valdymo lygio) nuolat susiduria su vis didėjančiu išorės aplinkos (suinteresuoti dalyviai, rinkos sąlygos, socialiniai pokyčiai) spaudimu organizacijoms, jų vidaus valdymo struktūroms (Diskienė, D., Marčinskas, A., 2007).

Finansinės atskaitomybės klastojimo priežastis gali būti netinkamas globalios konkurencijos įvertinimas ir lęšų investavimas. Netinkamus sprendimus dėl nekompetentingumo stengiamasi paslępti užtušuojant įmonės vaizdą. Kai kada vadovų įsitikinimas savo misijos svarba, noras parodyti savo tariamus gebėjimus arba geresnius rezultatus, palyginti su konkurentais ar pirmtakais, nenoras būti atleistiems iš darbo yra toks stiprus, kad bloga įmonės finansinė būklė slepiama klastojant finansines ataskaitas, tikimasi, kad ateityje reikalai pagerės.

Nuostolių slępimas arba nesamo pelno pavaizdavimas finansinėje atskaitomybėje dar labiau pablogina įmonės padėtį, nes, ypač pastaruoju atveju, reikia mokėti pelno mokesčių. Taip darant tikimasi išgelbėti įmonę arba atitolinti jos bankrotą. Įmonės vadovybė dėl to nepralaimi. Skelbiant didelius pelnus didėja akcijų kaina. Vadovai, žinodami apie artėjančią atomazgą, turi galimybę naudingai parduoti savo akcijas.

Sprendimai, kuriuos priima ūkio subjektai, taip pat individualių investuotojų sprendimai yra atsakymas į gautą informaciją. Melaginga informacija skatina klai-

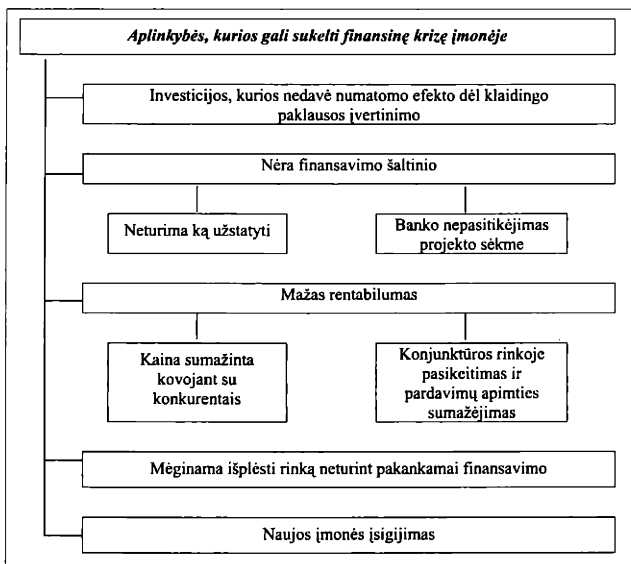
dingą vertinimą ir nepagrįstą sprendimą (Waśowski, W., 2005).

Finansinės ataskaitos gali būti klastojamos esant priekrizinei situacijai arba kai įmonė jau išstinka finansinę krizę. Aplinkybės, kurios gali sukelti finansinę krizę įmonėje, susistemintos ir vaizduojamos 1 paveiksle.

Viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurių gali grėsmingai pasikeisti įmonės finansinė būklė, yra neišsipildžiusios pardavimo apimties prognozės. Tai gali būti investicijos, kurios nedavė numatomo efekto, nepateisinamas mėginimas įgyvendinti projektą, neturint tinkamo finansavimo šaltinio, kainos sumažinimas kovojant su konkurentais arba naujos įmonės įsigijimas tikintis užvaldyti ir jos rinką. Tačiau

pardavimo apimčių sumažėjimas arba nepakankamas padidėjimas didina gaminių savikainos pastoviųjų sąnaudų dalį. Gali atsitikti, kad visa gaminių savikaina taps didesnė už pardavimo kainą. Gaminių pardavimas mažesniais kainomis negu jų visa savikaina gali būti racionalus tik trumpalaikėje perspektyvoje. Tokiu atveju įmonė kurį laiką gali sėkmingai veikti be finansavimo iš šalies nerodydama jokių krizės požymių, nes kiekviena įmonė turi vidaus rezervą dėl sukaupto nusidėvėjimo.

Ilgalaikio materialiojo turto nusidėvėjimas skaičiuojamas nuo pat jo eksploataavimo pradžios, o sukauptos lėšos išleidžiamos, kai jis visiškai susidėvi ir reikia jį pakeisti. Jeigu nuostoliai neviršija nusidėvėjimo sumos, tai tokia padėtis gali truk-

1 pav. Aplinkybės, kurios gali sukelti finansinę krizę įmonėje

ti tol, kol neprireikia atnaujinti ilgalaikio materialiojo turto. Jeigu padėtis nesikeičia, o ilgalaikį turtą reikia atnaujinti, arba kai nuostoliai yra didesni negu apskaičiuotas nusidėvėjimas, tai be finansavimo iš šalies įmonė negali toliau veikti.

Kartais siekiant išplėsti pardavimų apimtį stengiamasi prijungti kitą įmonę, sumokant nepagristai didelę sumą, kurios neįmanoma padengti normaliai ūkininkaujant. Gelbstint padėtį imamasi drastiškų priemonių mažinant išlaidas, pirmiausia mažinant darbo užmokestį. Tačiau paprastai tai neduoda numatomo efekto. Norint išplėsti rinką, reikia kapitalo, nes didėja atsargos, gautinos sumos, išlaidos, susijusios su pardavimu. Jeigu įmonė neturi savų lėšų ir galimybės gauti kreditą, ją gali ištikti krizė.

Klajokimo tikslai, motyvai ir priemonės

Įmonių finansinės ataskaitos visada turėtų būti vertinamos laikantis profesinio skepticizmo principo. Netgi nesant jokių matomų priežasčių finansinės ataskaitos gali būti klajokimos siekiant pavaizduoti padėtį geresnę, negu yra iš tikrųjų, arba, atvirkščiai, blogesnę. Geresnis vaizdas parodomas padidinant įmonės pelną, sumažinant nuostolį, padidinant įmonės vertę, parodant vis gerėjančią įmonės veiklą. Įmonės vadovybė gali norėti parodyti blogesnį vaizdą, negu yra iš tikrųjų. Tada rodomos priešingos negu pirmuoju atveju tendencijos. Tikslas parodyti vienokią ar kitokią padėtį grindžiamas skirtingais motyvais. Priklausomai nuo to, kokių mastu norima pakeisti įmonės vaizdą, pasiren-

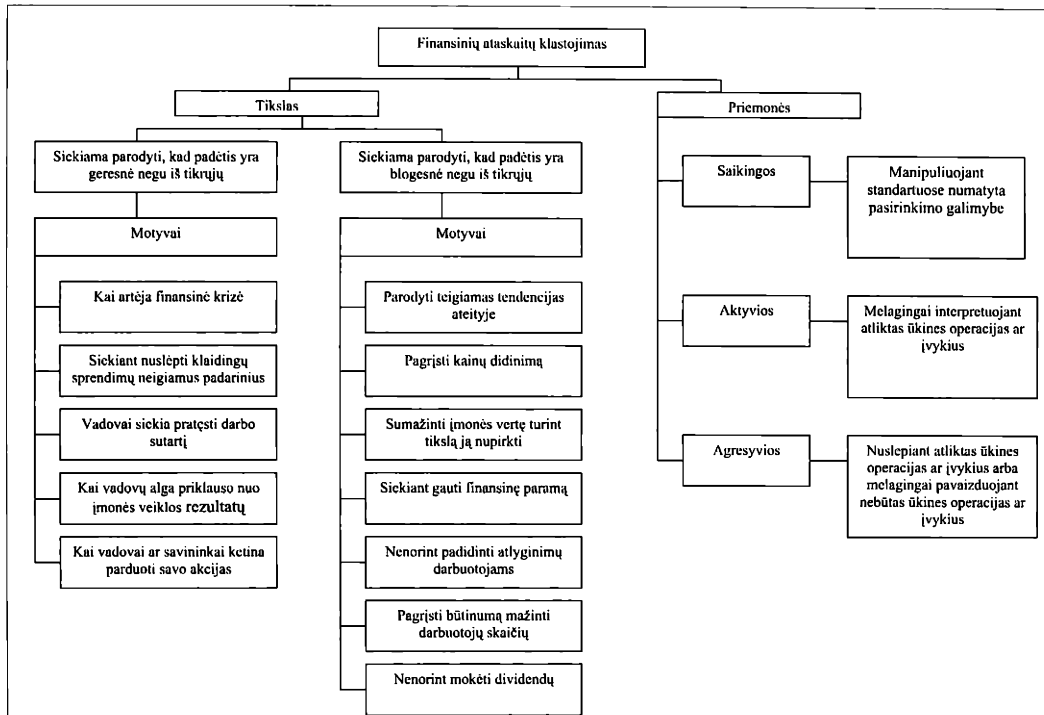
kamos atitinkamos priemonės. Finansinių ataskaitų klajokimo tikslai, motyvai ir priemonės susisteminti 2 paveiksle.

Finansinės atskaitomybės klajokimo iniciatoriai gali būti įmonės administracija arba savininkai. Problemų atsiranda tada, kai padėtis įmonėje negereja kaip prognozuota arba net blogėja. Tam tikri svyravimai gali būti normalūs, tačiau savininkai ir potencialūs investuotojai nenoriai toleruoja susidariusią padėtį. Vadovai, bijodami prarasti darbą, stengiasi parodyti padėtį kuo geresnę. Kartais dėl vienokių ar kitokių priežasčių įmonę gali ištikti finansiniai sunkumai. Tai gali atsitikti dėl neteisingų sprendimų arba išorės veiksnių, tokių kaip antai: pirkėjų preferencijų pasikeitimas, stipraus konkurento atsiradimas, kito tobulesnio gaminio atsiradimas rinkoje.

Dažnai vadovų atlyginimai priklauso nuo veiklos rezultatų ir ypač, jeigu atlyginimai būna labai dideli ir juos kažkaip reikia pateisinti ir nuraminti akcininkus bei sumažinti jų nepasitikėjimą. Tačiau, deja, kol kas nėra tinkamesnio būdo įvertinti įmonių atsakingų darbuotojų darbo rezultatus ir nustatyti jų atlyginimo, o tik vertinant ilgesnio laikotarpio rezultatus arba lyginant pasiektą rezultatą su planuotais rodikliais.

Vadovams ir savininkams gali kilti noras parodyti didesnę nei iš tikrųjų įmonės vertę prieš jos pardavimą arba ieškant verslo partnerių. Klajokimo regimybė gali būti sudaroma labai gerai įrengiant patalpas, perkant prestižinius automobilius, išleidžiant dideles pinigų sumas reprezentacijai ir labdarai.

Kiek rečiau pasitaiko, kai, klajokiant finansines ataskaitas, siekiama parodyti, kad padėtis yra blogesnė, negu yra iš tikrųjų.

2 pav. Finansinių ataskaitų klastojimo tikslai, motyvai ir priemonės

Gali būti kelios šio reiškinio priežastys. Paskaita, kai dėl kokių nors priežasčių įmonės rezultatai smarkiai pagerėjo, palyginti su ankstesniais laikotarpiais arba prognozėmis. Tada gali būti sudaromas rezervas kitiems laikotarpiams, bijant santykinio pablogėjimo ateityje. Dirbtinai bloginant įmonės būklę gali būti stengiamasi pagrįsti kainų padidėjimą, siekiama gauti finansinę paramą, ypač jeigu įmonė turi monopolinę padėtį rinkoje ir kai kuriems jos sprendimams turi pritari valstybinio reguliavimo institucijos. Blogėjančia įmonės būkle gali būti teisinamas etatų mažinimas arba nenoras padidinti atlyginimus darbuotojams.

Jeigu įmonės vadovybės veiklos kontrolė yra nepakankama, tai ji gali tyčia sistemingai bloginti įmonės finansinę būklę ir mažinti jos vertę, turėdama tikslą ją nupirkti.

Priemonės, kuriomis siekiama parodyti, kad įmonės padėtis yra geresnė negu iš tikrųjų, arba, atvirkščiai, blogesnė, negu yra iš tikrųjų, galima suskirstyti į tris grupes: saikingos, aktyvios ir agresyvios. Pati švelniausia ūkinės realybės iškraipymo forma, kai finansinės atskaitos iškraipomos pasirenkant palankią neuždraustų priemonių kombinaciją, bet neatitinkanti įmonės ūkinės realybės. Tai gali būti ilgalaikio materialiojo turto tiesiogiai proporcingas nusidėvėjimo skaičiavimo būdas, nors konkrečiomis aplinkybėmis turėtų būti parenkamas pagreitintas nusidėvėjimas. Arba išlaidos ilgalaikio materialiojo turto tariamai rekonstrukcijai, dėl kurios padidinama jo įsigijimo savikaina, nors yra pagrindo abejojti, kad tai ji pagerino šio turto savybes ir pailgino naudingo tarnavimo laiką. Literatūroje tokia apskaita vadinama „kūrybinė

apskaita“. Kai kurie autoriai tai įvardija kaip „agresyvią apskaitą“ (Kutera, M., Holda, A., Surdykowska, S. Oszustwa księgowo. Warszawa, Difin, 2006). Bendras aprašyto finansinių atskaitų reguliavimo bruožas yra tas, kad būtų sunku įrodyti tyčinį neadekvataus apskaitos tvarkymo ir finansinės atskaitomybės metodo parinkimą.

Aktyvios finansinių atskaitų klastojimo priemonės ne visada palieka pėdsakų apskaitoje, todėl jas atskleisti gali būti sudėtinga. Pavyzdžiui, kai nenurašoma gautina suma, nors tikimybė ją atgauti yra labai menka, kai atskaitinio laikotarpio pabaigoje nuslepiamos iš tiekėjų gautos sąskaitos faktūros arba jos gražinamos nurodant formalią priežastį, kai laiku neperkainojamas turtas, nors tai daryti yra būtina.

Taikant agresyvias finansinių atskaitų klastojimo priemones apskaitos dokumentuose ir buhalterinėse sąskaitose beveik visada lieka pėdsakų. Tai gali būti neteisingi įrašai buhalterinėse sąskaitose. Pavyzdžiui, dalis gamybos išlaidų parodoma kaip investicijos, gauti avansai už būsimus darbus ar paslaugas pavaizduojami kaip pajamos už jau atliktus darbus ir paslaugas, netinkamai įkainojami parduoti ir likę sandėliuose gaminiai. Kitais atvejais finansinių atskaitų duomenys gali nesutapti su buhalterinių sąskaitų duomenimis niekaip neslepiant susidariusio skirtumo. Atskleisti panašius faktus nebūtų labai sudėtinga, bet reikia labai daug pastangų dėl galimos klastojimo būdų įvairovės.

Finansinių atskaitų klastojimo požymiai ir rizika

Kai kurios aplinkybės gali būti palankios finansinei atskaitomybei klastoti. Tai – silpna

vidaus kontrolės sistema, kai stebėtojų taryboje nėra asmenų, sugebantių suprasti finansinės atskaitomybės pozicijos reikšmę.

Ten, kur didelė kapitalo grąža, didelė ir konkurencija, nes ten perkeliamas kapitalas, netrukus rinka sureguliuoja grąžą. Tačiau kai dėl laisvo kapitalo judėjimo į šakas, kuriose pelningumas didesnis, jis sumažėja iki vidutinio, o įmonė nenori to parodyti, gali būti, kad dalis pajamų ir pelno yra tik dokumentuose. Kai kuriuos procesus reikia vertinti labai kritiškai. Pavyzdžiui, kai įmonės rezultatai tokie kaip ir buvo prognozuojama, nors toje šakoje, kuriai priklauso įmonė, yra pablogėjimas. Dideli honorarai, mokami konsultantams, taip pat gali rodyti, kad įmonėje ne viskas yra gerai. Tačiau ypač kelia nerimą signalas, kai įmonės vadovai parduoda savo akcijas (Lakis V., 2007).

Atsargiai turi būti vertinama įmonių, kurios yra formalus arba neformalus susivienijimo narės, finansinė atskaitomybė. Sudėtingos struktūros susivienijimų finansiniai ryšiai gali būti neskaidrūs.

Kartais net kuriamos įmonės tarpininkės tik tam, kad joms padedant būtų parodomas nesantis pelnas, slepiami nuostoliai. Joms gali būti parduodama gerokai didesnėmis arba mažesnėmis kainomis. Tokių įmonių tarpininkų įstatinis kapitalas gali būti minimalus, jos gali veikti išnuomotose patalpose ir naudotis įrengimais, įsigytais išperkama juoda nuoma.

Finansinės atskaitomybės konsolidavimas leidžia eliminuoti ūkines operacijas, atliktas tarp įmonių, kurios įeina į konkrečią grupę. Tačiau jei įmonė partnerė formaliai nepriklauso grupei, tai nereikalaujama konsoliduoti finansinės atskaitomybės.

Finansinių ataskaitų klastojimo gali mybę gali rodyti tai, kai pranešama, jog įvykdytas anksčiau parengtas planas, nors padėtis rinkoje yra nestabili. Taip pat kai įvykdomas pelno planas mažėjant pardavimams ir nesikeičiant nuolatiniams išlaidoms. Vadovai gali daryti įtaką finansiniam rezultatui paskubindami arba pavėlindami kai kurias priemones, pavyzdžiui, remontą, reklamą, kvalifikacijos kėlimą. Pirkėjai skatinami daugiau pirkti metų pabaigoje. Taip galima reguliuoti pelną ir rodyti geras dinamikos tendencijas. Nors dėl tokių manipuliacijų kartojimo galimybės yra ribotos, tačiau jos gali klaidinti savininkus, analitikus ir investuotojus.

Finansinių ataskaitų klastojimo tikimybę gali padidinti vadovų nekompetentingumas ir nesąžiningumas. Ypač didelė tikimybė, kai valdyboje dominuoja vienas arba keli asmenys, kai stebėtojų taryba nepakankamai prižiūri įmonės veiklą, kai nepagrįstai sudėtinga įmonės organizacinė struktūra, kai atliekamos netipinės operacijos, kai nešalinami vidaus kontrolės trūkumai, kai trūksta apskaitos darbuotojų arba jie dažnai keičiasi, kai dažnai keičiasi įmonės teisininkai ir auditoriai, kai gamybiniam personalui vadovybė nustato per dėtus užduotis.

Finansinių ataskaitų klastojimo padariniai ir kovos su šiuo reiškiniu rezultatai

Finansinės apgaulės iki šiol nebuvo tokios grėsmingos pasaulinės finansų sistemos stabilumui kaip dabar. Taip yra todėl, kad vis labiau laisvėja kapitalo, paslaugų ir darbo jėgos judėjimas tarp įvairių regionų ir šalių, dėl to vis aštrėja konkurencija, vyks-

ta greitos permainos visose gyvenimo srityje ir padidėjo netikrumas dėl galimybės išsilaikyti rinkoje (Kutera, M., Holda, A., Surdykowska, S., 2006).

Suklastotos finansinės ataskaitos dezinformuoja rinkos dalyvius. Teisingai pažymi P. Gylys, kad dezinformacijos reiškinys globalizuojasi. Dezinformacija prasiskverbia į visas tos veiklos, gyvenimo sritis ir atitinkamai dezorientuoja žmones, griaua žmonių ryšius, komunikacijų tinklus, atėša didžiulę žalą visuomenei (Gylys P., 2008).

Nors po didžiųjų skandalų JAV ir Europoje, kilusių dėl finansinių ataskaitų klastojimo, buvo imtasi ryžtingų priemonių kovojant su šiuo reiškiniu, tačiau visiškai išvengti panašių atvejų nepavyksta. Netrukus po to, kai JAV buvo priimtas Sarbanes–Oxley Act, 2003 metais kilo naujas skandalas dėl to, kad „HealthSouth Corporation“, siekdama padidinti akcijų vertę, pateikė melagingus duomenis apie įmonės pelną ir turtą. Klastojimo suma siekė 2,5 mlrd. JAV dolerių (Dėl apskaitos klastojimo ...). Tyrimo metu paaiškėjo, kad klastojimo suma yra dar 1,3 JAV dolerių didesnė (Weld, L., Bergevin, P., Magrath, L., 2004). Vėliau, 2005 metais, kilo skandalas dėl apgaulės AIG kompanijoje. Dėl to jos rinkos vertė sumažėjo daugiau kaip 45 mlrd. JAV dolerių (Accounting scandals).

Dėl finansinių ataskaitų klastojimo patiriama didžiulė turinė žala, kurią sudaro ne tik tiesioginė žala dėl apgaulės, bet ir išlaidos, susijusios su šios žalos dydžio nustatymu. Pavyzdžiui, per 2003–2005 metus buvo sumokėta 206,2 mln. JAV dolerių už „HealthSouth“ 2001–2002 metų finansinių dokumentų ir ataskaitų sutvarkymą (Apostolou, N., Crumbley, L., 2008).

240-ame tarptautiniame audito standarte įspėjama, kad apgaulė gali apimti sudėtingas ir rūpestingai parengtas schemas, skirtas apgaulėi paslėpti, pavyzdžiui, klastojimas, tyčinių ūkinių operacijų nefiksavimas (Buhalterių profesionalų kodeksas. Tarptautiniai audito standartai, 2005, p. 233).

Specialistai įspėja apie plintančią apgaulių problemą. JAV Atestuotųjų apgaulių tyrėjų asociacija [The Association of Certified Fraud Examiners' (ACFE)] 2006 metų ataskaitoje nurodė, kad dėl apgaulių ir piktnaudžiavimų kiekvienoje statistinėje įmonėje prarandami 5 procentai metinių pajamų arba 4500 JAV dolerių kiekvienam darbuotojui (Apostolou, N., Crumbley, L., 2008).

Kovojant su finansinių ataskaitų klastojimu stengiamasi stiprinti vidaus kontrolę. Tačiau šios pastangos taip pat neduoda numatomo efekto. Amerikiečių mokslininkai S. Harrast ir L. Mason-Olsen nurodo, kad tipinė vidaus kontrolės sistema negali sulaukyti vadovų nuo apgaulių (Harrast, S., Mason-Olsen L., 2007).

Vertinant padėtį bendrai galima teigti, kad dėl melagingos informacijos pateikimo finansinėse ataskaitose rinkos dalyviai gali priimti klaidingus sprendimus ir patirti nuostolių. Jeigu ši tendencija nebus sustabdyta, rinkos atstovai, kaip pagrindiniai finansinių ataskaitų vartotojai, nustos laikyti šias ataskaitas patikimomis. Potencialūs investuotojai taps atsargesni ir mažiau investuos ten, kur, jų manymu, yra per didelė rizika. To padariniai – stagnacija, nedarbo padidėjimas, būtinumas didinti fondus, amortizuojančius bankroto padarinius, o kapitalo judėjimas rinkoje taps neoptimalus.

Išvados

Finansinių ataskaitų klastojimas niekada nekėlė tokios didelės grėsmės pasaulio finansinei sistemai kaip dabar. Daugybė faktų apie skandalus, kilusius dėl įmonių finansinių ataskaitų klastojimų, leidžia daryti išvadą, kad šis procesas nesilpnėja.

Vidutinėse įmonėse finansinės ataskaitos dažniausiai klastojamos siekiant išvengti mokesčių, gauti mokestinę lengvatą, nusiūpti neapskaitytos produkcijos gamybą ir realizavimą, įmonės turto panaudojimą ne pagal paskirtį, pridengti melagingas ūkinės operacijas, kurias inicijavo didelės įmonės.

Didelėse įmonėse finansinės ataskaitos dažniausiai klastojamos siekiant pritraukti kapitalą, išvengti bankroto, pelningai parduoti akcijas.

Investuodamas kapitalą investuotojas visada rizikuoja. Rizika dėl rinkos konjunktyūros svyravimų arba preferencijų pasikeitimo yra natūrali ir investuotojai ją įvertina. Rizika dėl melagingų finansinių ataskaitų negali būti įvertinta jokiais patikimais metodais. Įmonės darbo rezultatų ir vadovų atlyginimo koreliacija yra būtina. Tačiau besąlygiškas vadovų atlyginimų susiejimas su įmonės pelnu skatina įvairiais būdais siekti, kad pelnas būtų kuo didesnis. Taip pat vadovams gali būti keliami sąlyga neparduoti kitiems asmenims savo akcijų, kol jie neturi vadovaujančių postų įmonėse, arba griežčiau kontroliuoti akcijų pardavimą.

Finansinių ataskaitų klastojimo požymių dažnai atsiranda gerokai anksčiau, negu kyla dėl to skandalas. Tačiau viešai apie tai paskelbti gali būti rizikinga. Nesant neginčijamų finansinių ataskaitų klastojimo įrodymų, paskelbimas apie tai gali baigtis teismo procesu dėl reputacijos sugadinimo todėl, kad melagingų kaltinimų pateikimas taip pat gali būti baudžiamas. Todėl informacija apie apgaulę ir finansinių ataskaitų klastojimą iškyla viešumon tik tada, kai jau neįmanoma nusiūpti šio fakto. O tai apsunkina galimybę kovoti su šiuo reiškiniu.

Melaginga apskaita ir finansinė atskaitomybė sukelia informacijos asimetriją vertybinių popierių rinkoje. Tai daro neigiamą įtaką šios rinkos efektyvumui, nes dėl klaidingos informacijos kapitalas skiriamas ne ten, kur galėtų būti didžiausias jo efektyvumas. Be to, tai sukelia investuotojų nepasitenkinimą finansinėmis ataskaitomis. O tai skatina stagnaciją, nedarbą, būtinumą kurti ir naudoti fondus, sumažinančius dažnėjančių bankrotų padarinius.

Kova su finansinių ataskaitų klastojimu yra ne tik šalių vyriausybių, vertybinių popierių komisijų, bankų, audito įmonių reikalas. Šai kovai reikia koordinuotos veiklos tarptautiniu mastu. Tam tikrą naudą galėtų duoti kriterijų, pagal kuriuos nustatomas įmonės vadovų atlyginimas, racionalizavimas ir papildomos sąlygos, susijusios su vadovų turimų akcijų pardavimu.

LITERATŪRA

- Accounting scandals, <http://en.wikipedia.org/wiki/Accounting-Scandals> (2008 03 18).
- Apostolou, N., Crumbley, L. (2008). Auditors' Responsibilities with Respect to Fraud: A Possible Shift? *The CPA Journal*. March 2008 issue, <http://www.nysscpa.org/printversions/cpaj/2008/208/p32.htm> (2008 03 25).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose“. *Teismų praktika*, 2005, Nr. 24.
- Beveik milijoną pasisavinę vilniečiai stos prieš teismą, <http://www.alfa.lt/straipsnis/159772> (2008 02 20).
- Buhalterių profesionalų etikos kodeksas. Tarpautiniai audito standartai (2005). Vilnius: Lietuvos auditorių rūmai.
- Dėl apskaitos klastojimo prieš teismą stoji buvęs „HealthSouth“ vadovas, <http://sekunde.lt> (2008 03 18).
- Diskienė, D., Marčinskas, A. (2007). *Lietuvos vadybinis potencialas. Būklė ir perspektyvos*. Monografija – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Gylys, P. (2008). *Ekonomika, antieconomika ir globalizacija* – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Harrast, S., Mason-Olsen, L. Can Audit Committees Prevent Management Fraud? *The CPA Journal*. January 2007 issue, <http://www.nysscpa.org/printversions/cpaj/2007/107/p24.htm>.
- Kutera, M., Hołda, A., Surdykowska, S. (2006). *Oszustwa księgowe* – Warszawa: Difin.
- Lakis, V. (2007). *Audito sistema: raida ir problemos* – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Aktuali redakcija, www.lrs.lt (2008 03 18).
- Mackevičius, J., Bartaška, R. (2003). Klaidų ir apgaulių aptikimas, įvertinimas ir prevencija. *P pinigų studijos*, Nr. 2.
- Wąsowski, W. (2005). *Kreatywna rachunkowość*. Warszawa: Difin.
- Weld, L., Bergevin, P., Magrath, L. Anatomy of a Financial Fraud. *The CPA Journal*, October 2004 issue, <http://www.nysscpa.org/printversions/cpaj/2004/1004/p44.htm> (2008 03 25).

FALSIFICATION OF FINANCIAL REPORTS – A COMPANION OF THE MARKET ECONOMY AND THE PROCESSES OF GLOBALIZATION

Vaclovas Lakis

S u m m a r y

In the market economy, the company's financial reports are the main source of information about its assets, capital, debts, profit, and the flow of its money. It is on the base of financial reports that consumers make various decisions about purchasing shares, giving credits, partnership, etc.

The order of managing and preparing financial reports is strictly regulated by countries' laws, standards, and international standards of accounting and accountability. In the EU, the preparation of financial reports and their consolidation is regulated by the directives and other normative acts whose requirements are included in the local laws of every member state.

Financial accounting is handled under certain principles and rules. The following of these principles allows a company to submit correct information about its assets, capital, obligations, income, and expenditures. However, the principles and rules show certain common provisions that can be differently interpreted depending on the situation. Sometimes the standards allow choosing from a number of possible

variants. When making use of the possibility, companies often choose a wrong version, thus distorting the real situation in their financial reports. Sometimes they fail to adhere to the rules and principles.

The research has shown that the falsification of financial reports is a worldwide phenomenon which transcends the boundaries of separate countries. This pathology of market economy is dangerous as it distorts the market. If it isn't stopped, participants of the market as the main users of financial reports may cease to consider them reliable, which would have a very harmful effect on the market economy.

The wish to falsify financial reports is a result of either extreme pressure from the outside or the company's inner problems. Shareholders and potential investors do not wish to accept the fact that the value of the shares may reduce due to a natural price fluctuation. Any publicized information about even a minor problem within the company may be disastrous for the company. Therefore, the optimistic note in financial reports is one of the weapons in the competitive battle.

The falsification of financial reports may result from the company's inner problems connected with the situation's misinterpretation, wrong management solutions, and the absence of the sources of financing.

In conclusion, financial reports are forged in order to show that the situation of a company is either better or worse than it really is. The means of the falsification depend on its scale. They can be moderate, active, or aggressive.

FINANSINIŲ ATASKAITŲ KLASTOJIMAS – RINKOS EKONOMIKOS IR GLOBALIZACIJOS PROCESŲ Palydovas

Vaclovas Lakis

S a n t r a u k a

Rinkos ekonomikos sąlygomis įmonės finansinės ataskaitos yra pagrindinis informacijos šaltinis apie jos turtą, kapitalą, išskolinimus, pelną, pinigų srautus. Remdamiesi finansinių ataskaitų duomenimis išorės vartotojai priima įvairius sprendimus dėl akcijų įsigijimo, kreditų suteikimo, partnerystės ir panašiai.

Finansinės ataskaitos tvarkymą ir finansinių ataskaitų rengimo tvarką griežtai reglamentuoja šalių įstatymai, standartai, tarptautiniai apskaitos standartai, tarptautiniai finansinės atskaitomybės standartai. Europos Sąjungoje finansinių ataskaitų rengimą ir jų konsolidavimą reglamentuoja direktyvos ir kiti norminiai aktai, kurių reikalavimai įtraukti į kiekvienos šalies narės įstatymus.

Finansinė apskaita tvarkoma ir finansinė atskaitomybė rengiama vadovaujantis nustatytais principais ir taisyklėmis. Laikantis šių principų ir taisyklių finansinėse ataskaitose teisingai pavaizduojamas įmonės turtas, nuosavas kapitalas, įsipareigojimai, pajamos ir sąnaudos. Tačiau principai ir taisyklės nurodo bendras nuostatas, kurios konkrečiomis aplinkybėmis gali būti skirtingai interpretuojamos. Kartais patys standartai leidžia pasirinkti vienokį ar kitokį variantą iš kelių galimų.

Pasinaudojant šia galimybe dažnai pasirenkamas netinkamas variantas ir finansinėse ataskaitose išskraipoma tikroji padėtis. O kartais paprasčiausia nesilaikoma šių principų ir taisyklių.

Tyrimo metu nustatyta, kad finansinių ataskaitų klastojimas yra pasaulinis reiškinys, kuris globalizacijos sąlygomis peržengia valstybių sienas. Tai yra rinkos ekonomikos patologija. Be to, labai grėsmingas reiškinys, nes jo plitimas iškreipia rinką. Nesustabdytą šio reiškinio, rinkos dalyviai, kaip pagrindiniai finansinių ataskaitų vartotojai, gali nustoti laikyti finansines ataskaitas patikimomis. O tai būtų didelė žala rinkos ekonomikai.

Norą klastoti finansines ataskaitas skatina nepaprastai didelis išorinis spaudimas arba įmonės vidaus problemos. Akcininkai ir potencialūs investuotojai nenori sutikti su tuo, kad akcijų vertė gali sumažėti dėl natūralaus kainų svyravimo. Bet kokia vieša informacija apie net nedidelę įmonės nesėkmę gali turėti katastrofiškų padarinių. Optimistinis informacijos pateikimas finansinėse ataskaitose yra viena iš konkurencinės kovos priemonių.

Finansinių ataskaitų klastojimo priežastis gali būti įmonės vidaus problemos, atsiradusios dėl klaidingo situacijos įvertinimo ir netinkamų valdymo sprendimų, nesant finansavimo šaltinių.

Finansinės ataskaitos gali būti klastojamos turint tikslą parodyti, kad padėtis įmonėje yra geresnė, negu iš tikrųjų, arba, atvirkščiai, kad yra blogesnė. Klajokimo priemonės pasirenkamos priklausomai nuo tikslo ir klajokimo masto. Jos gali būti saikingos, aktyvios arba agresyvios.

Įteikta 2008 m. balandžio mėn.

Priimta spausdinti 2008 m. gegužės mėn.